

ВІДГУК

офіційного опонента

на дисертацію Гуменяка Андрія Романовича
«Домініканський орден у Львівській архідієцезії
в другій половині XIX – середині 40-х рр. XX ст.»,
подану на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук
зі спеціальності 07.00.01 – історія України

Актуальність теми дослідження обумовлюється, по-перше, тенденцією останніх десятиліть до зростання в середовищі вітчизняних істориків наукового інтересу до історії релігії та Церкви в Україні на фоні посилення активної соціальної ролі найбільших християнських Церков у суспільному, політичному, культурному житті України на початку XXI століття; по-друге, деякими диспропорціями у процесі наукового пізнання історії окремих християнських конфесій, їх структури, специфіки релігійного життя та суспільно значущої діяльності, їх впливу на формування національної та релігійної самосвідомості населення.

Очевидно, це спонукало дисертанта А. Р. Гуменяка обрати об'єктом власного дослідження історичний розвиток чернечого Домініканського ордену (OFP, ордену братів проповідників) на території Львівської дієцезії Римо-Католицької Церкви (РКЦ) в другій половині XIX – середині 40-х рр. XX ст.

Дисертаційне дослідження А. Р. Гуменяка побудоване за проблемо-хронологічним підходом, має логічно завершену та обґрунтовану структуру, що сприяє послідовному висвітленню теми відповідно до визначеного об'єкту і предмету, окреслених мети та дослідницьких завдань, хронологічних рамок та географічних меж дослідження.

Ступінь обґрунтованості наукових положень та висновків, їх достовірність та наукова новизна, сформульованих у дисертації, зумовлений логічною обґрунтованістю структури дослідження, належним застосуванням методологічного інструментарію та використанням джерельної бази та здобутків історіографії.

Структура дисертації А. Р. Гуменяка складається з вступу, п'яти розділів, які містять одинадцять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (469 найменувань) та п'ятнадцяти додатків. Така композиція дисертаційної роботи відображає послідовний аналіз досліджуваної проблеми.

У першому розділі (дис., с. 22-59; автореф., с. 4-6) автор здійснив аналіз історіографії, характеристику використаної джерельної бази та окреслив теоретико-методологічні основи дослідження.

Грунтовний аналіз історіографії дослідження проблеми (дис., с. 22-36), умовно поділеної на три групи – українську, діаспорну та зарубіжну, дозволив дисертантові констатувати відсутність відповідних наукових доробків та необхідність проведення дослідження історії Домініканського ордену на теренах Львівської дієцезії РКЦ. Заслугує на увагу залучення чималої кількості праць зарубіжних (польських, французьких, американських та російських) дослідників діяльності Ордену проповідників. Слушною є теза дисертанта, що «вивчення історії чернечих орденів у сучасній українській історіографії тільки розпочинається... в контексті створення студій з історії Церкви» (дис., с. 22). Більше того, історія римо-католицького чернечого ордену розглядається з методологічних позицій історичної, а не філософської науки, інакше кажучи, не за науковою спеціальністю 09.00.11 – релігієзнавство, а за спеціальністю 07.00.01 – історія України.

Дослідження побудоване на значній джерельній базі, зокрема архівних документах Центрального державного історичного архіву України, м. Львів (3 фонди, 67 справ), Державного архіву Львівської області (2 фонди, 15 справ), Державного архіву Івано-Франківської області (2 фонди, 5 справ), Державного архіву Тернопільської області (3 фонди, 12 справ), Головного Архіву Актів Давніх у Варшаві (1 фонд, 4 справи), Архіву Актів Нових у Варшаві (1 фонд, 5 справ) та Архіву Польської провінції домініканців у Кракові (13 фондів, 124 справи). Залучення інших видів джерел, їх верифікація та співставлення з архівними матеріалами дозволили дисертанту здійснити ґрунтовний аналіз основних аспектів діяльності домініканців. Автор справедливо зауважує, що джерельна база до проблеми зовсім не вичерпується використаними в дисертації джерелами, а їх подальше вивчення може змінити стереотипні історіографічні уявлення й сформуванню нове бачення історії та діяльності Домініканського ордену (дис., с. 47-48).

Дисертант достатньо добре окреслив методологічний інструментарій дослідження, на конкретних прикладах обґрунтував застосування всього «набору» методів – як загальнонаукових, так і спеціальних. Окремо слід відзначити застосування термінологічного методу, який дозволив автору ввести в науковий обіг історичного дослідження значний масив релігійних понять і термінів. За допомогою методу історичної періодизації дисертант, базуючись на ключових суспільно-політичних подіях і додаткових «маркерах», виокремив три періоди розвитку Домініканського ордену в Галичині, що, у свою чергу, поділялися на менші часові «ділянки»: 1-ий період – Австро-Угорської монархії (1867 – 1918), що поділявся на три частини (1867 – 1895 рр. – період активного впровадження реформ; 1895 – 1914 рр. – продовження реформ; 1914 – 1918 рр. – період Першої світової

війни); 2-ий період – Другої Речі Посполитої (1918 – 1939), що включав дві частини (1918 – 1927 рр. – ліквідація провінції св. Яцека; 1927 – 1939 рр. – відновлення Польської провінції); 3-ій період – Друга світова війна та повоєнний час (1939 – 1946 рр.).

Аналізуючи поширення місій Домініканського ордену та реформування організаційної структури згромадження в Галичині в *другому розділі* (дис., с. 60-96; автореф., с. 6-8), дисертант А. Р. Гуменяк спершу коротко розглядає історію заснування Домінком де Гусманом та розвитку Ордену братів проповідників у Європі, простежує становлення організаційної структури на Русі, відтак детально описує історичний розвиток кожного монастирського осередку в Львівській дієцезії. Заслуговує на увагу теза дисертанта про те, що фактор східної межі ордену на Русі «впливав на специфіку функціонування домініканців, однак на особливості духовності впливали тільки вимоги часу» (дис., с. 60). Автор скурпульозно висвітлює поступове становлення місій домініканців на Русі, в Галицько-Волинському князівстві, на українських землях під владою Польського королівства і Великого князівства Литовського, відтак Речі Посполитої, з'ясовує особливості розвитку організаційної структури – встановлення та реорганізації провінцій ордену. Дисертант слушно зазначає, що через політичну нестабільність на Русі «робота домініканських осередків була малоефективною», але з другої половини XIV ст. церковно-політична ситуація суттєво змінилася в напрямі розширення соціальної бази ордену (дис., с. 61, 62). Після поділів Речі Посполитої розвиток Домініканського ордену на території Австрійської імперії спершу був порушений внаслідок релігійних реформ імператора Йосифа II, але згодом, з другої половини XIX ст., характеризується піднесенням під впливом внутрішніх реформ з ініціативи генералів ордену Лакордейра та Александра Вінсента Жанделя (дис., с. 64-67). Окремою специфічною сторінкою життя ордену стала безпосередня участь частини домініканців у подіях Першої світової війни (дис., с. 68). У міжвоєнний період Домініканський орден удосконалив свій корпус права та організаційну структуру (дис., с. 68-69). Завершуючи огляд історії становлення структур ордену, дисертант додатково аналізує основні принципи духовності домініканців (дис., с. 69-74).

Розглядаючи адміністративно-територіальну структуру провінції св. Яцека Домініканського ордену в Львівській дієцезії (дис., с. 75-95), дисертант А. Р. Гуменяк характеризує історію становлення та розвитку практично всіх монастирів у Галичині (у Кракові, Львові, Підкамені, Жовкі, Чорткові, Тернополі, Богородчанах, Золотому Потоці, Єзуполі, Тисмениці, Ярославі, Тарнобжезі, Борку Старому та Велких Очах). Автор підкреслює, що заснування більшості з цих монастирів було пов'язане з діяльністю польських

шляхетських родин (дис., с. 75-76; автореф., с. 7). Крім чоловічих монастирів домініканців, охарактеризовано також декілька осередків жіночої гілки ордену та терціаріїв (третього чину) домініканців (дис., с. 78-79). Слід відзначити глибокий ретроспективний аналіз дисертантом розвитку кожного монастирського осередку домініканців у Галичині, що, на нашу думку, має вагомe прикладне значення, адже може бути використаний в історико-краєзнавчій та екскурсійній діяльності. Погоджуємося з думкою дисертанта про те, що ліквідація осередків Домініканського ордену в Галичині та перенесення їх до Польщі після Другої світової війни, крім формальних причин (згідно з Договором про дружбу і кордон між СРСР та Польщею 1944 р.), мала глибші передумови: принципові суперечності між християнськими духовними принципами ордену та атеїстичною ідеологією в Радянському Союзі (дис., с. 92; автореф., с. 8).

Третій розділ, присвячений опису релігійного життя домініканців (дис., с. 97-153; автореф., с. 8-9), А. Р. Гуменяк розпочав з розгляду монастирських правил та інших канонічно-правових норм, що регламентували духовне життя ордену, а відтак проаналізував душпастирську та місіонерську діяльність ченців у Львівській дієцезії.

Нормативною базою діяльності Домініканського ордену, як відзначає дисертант, були церковні канони, приписи Апостольської Столиці, Правило св. Августина, розпорядження генеральної капітули та генерала ордену, правові звичаї, апостольські привілеї та статuti ордену. Тим часом у досліджуваний період (в другій половині ХІХ – середині 40-х рр. ХХ ст.) життя домініканців у Львівській дієцезії регламентувалося Конституціями генерала В. Жанделя 1872 р., статутами 1913 та 1933 рр. для першого (чернечого чоловічого) ордену та Правилom Муньо де Замори 1285 р. і статутами 1923 р. для регулярного третього (світського) чину (дис., с. 97). Базовими принципами монастирського духовного життя було дотримання трьох обітниць – чистоти, послуху та бідності. На основі вищезазначених нормативних документів дисертант ретельно проаналізував всі етапи духовного життя домініканця від вступу на новіціат до складання обітів, а відтак – практики духовного життя в монастирі (участь в богослужіннях, молитві, постах, правила клявзури та афіляції і т.д.), особливості духовних практик світських членів третього ордену – терціаріїв. Вкінці дисертант фрагментарно, на основі виявлених джерел, показав випадки порушення статутних норм, які пов'язав із змінами в ході реформ (дис., с. 111-112).

Аналізуючи душпастирську працю домініканців, А. Р. Гуменяк логічно класифікував її за видами (на звичайне парафіяльне та спеціальне для різних категорій вірних душпастирство), місцем проведення (у примонастирських та

позамонастирських церквах), за формами (богослужіння, хрещення, вінчання та відправлення похоронів) (дис., с. 112-115). Водночас автор характеризує інші форми праці домініканців – благодійну діяльність, катехизацію, організацію реколекцій та рекреацій, місіонерської праці (автореф., с. 9). Особливої уваги заслуговує питання про відношення представників Домініканського ордену до українського національного руху та УГКЦ. Дисертант на основі нечисленних джерел обґрунтовує тезу про «індиферентне ставлення домініканців до українського національного відродження в другій половині XIX ст. та засудження членами ордену подій Української революції 1917 – 1923 рр.» (дис., с. 116-117).

У *четвертому розділі* «Економіка домініканських осередків» дисертант А. Р. Гуменяк проаналізував розвиток аграрного сектору, промислів та грошового капіталу Домініканського ордену в Галичині (дис., с. 129-153; автореф., с. 9-11). Автор вдало розпочав висвітлення проблеми з окреслення регулювання господарської, економічної діяльності ордену такими канонічно-правовими документами, як Кодекс канонічного права 1917 р., положення Конкордату між Польщею і Ватиканом 1925 р., окремі канони Конституцій ордену 1872 р. та 1932 р. Відповідно до цих документів, «майном монастиря було рухоме та нерухоме майно та капітал із їхнього доходу, пожертвування для монастиря та будь-який товар» (дис., с. 129). Варто відзначити, що дисертант ґрунтовно проаналізував економічну діяльність основних осередків домініканців у Галичині на основі значного обсягу архівних матеріалів. Серед особливостей економічної діяльності домініканців автор виокремив: перевагу аграрного сектору з фільварковим господарством, наявність економічно залежних селян, що виплачували чинш, участь у кооперативному русі, часткову парцеляцію монастирських земель. Автор обґрунтовує тезу про зростання на рубежі XIX – XX ст. ролі грошового капіталу в господарстві домініканців. Серед особливостей розвитку промислів слід відзначити тісний взаємозв'язок з аграрною сферою, використання найманих працівників, розвиток лісового, паперового та каменоломного промислів. Автор детально проаналізував мікроекономічні показники діяльності монастирів домініканців, їхні джерела доходів, основні статті витрат, користування страховими, кредитними, адвокатськими та нотаріальними послугами (дис., с. 140-153). На цій підставі А. Р. Гуменяк зробив обґрунтований висновок про модернізаційні процеси в економіці домініканців.

У *п'ятому розділі* А. Р. Гуменяк характеризує наукову та освітню діяльність домініканців у Галичині (дис., с. 154-182; автореф., с. 11-12). Ідейною основою розвитку освітньої діяльності ордену став неотомізм, розвинутий в педагогічній системі Яцека Воронєцького. Вчення базувалося на

модернізованому томістичному вченні, яке передбачало перевагу розуму над вірою в плані наукового пізнання. Вчений-домініканець обґрунтував педагогіку передусім як «практичну етику», в якій виховання та навчання були інтегрально поєднані. Для позначення вчення Я. Ворнецького дисертант вдало використовує новий термін «педагогіка християнського теоцентризму» (дис., с. 159-160).

Наукова діяльність ордену домініканців, на думку автора, пояснювалась давньою традицією ордену, започаткованою його засновником. Характеризуючи наукову діяльність ордену, дисертант детально охарактеризував визначних домініканців-науковців, зокрема, теолога Яцека Ворнецького, історика-краєзнавця Садока Баронча, філософа Фелікса Войцеха Бернадського, юриста та економіста Юзефа Бохенського та інших (дис., с. 165-167). Видавничу діяльність здійснювали у власному видавництві у Львові, де друкували часописи «Школа Христова», «Польський томістичний світогляд» і «Духовна троянда» (дис., с. 167-169). Дисертант детально описує систему навчання та виховання домініканців, яка розвивалася відповідно до чинного законодавства в Австро-Угорщині та Польщі, але базувалась на власних традиціях педагогічної системи.

Зауваження та дискусійні положення. Визнаючи загалом високий науково-теоретичний рівень та ґрунтовність дисертаційного дослідження А. Р. Гуменяка, слід звернути увагу і на певні прогалини та дискусійні позиції, притаманні будь-якій дослідницькій роботі.

1. У процесі класифікації джерельної бази в *розділі 1* (с. 37) автор умовно поділив її на дві групи («...1) архівні матеріали, в тому числі статистичні матеріали, 2) опубліковані документи включно зі спогадами та періодичними виданнями...»), натомість у *Списку використаних джерел* (с. 188-218) дисертант виокремив три групи джерел (1 – архівні матеріали; 2 – опубліковані документи і матеріали; 3 – матеріали періодичних видань), при цьому включив до другої групи такі статистичні збірники як «Catalogus Universi Venerabilis Cleri Saeculariset Regularis Archidioecesis Leopoliensis Rit. Lat. Pro Anno Domini...» та «Szematyzm Królestwa Galicyi i Lodomeryi z Wielkim Księstwem Krakowskim...». Доцільнішим, на нашу думку, було б виокремлення щонайменше п'яти груп джерел: 1 – архівні матеріали, 2 – статистичні матеріали (каталоги та шематизми); 3 – опубліковані збірники документів; 4 – спогади; 5 – матеріали періодичних видань. Відтак, ретельніший аналіз статистичних збірників (шематизмів) за більший хронологічний період дозволив би простежити якісні зміни в ордені.

2. Аналізуючи адміністративно-територіальну структуру ордену Домініканців у Львівській дієцезії, автор подає дещо відмінні, суперечливі

дані про кількість збережених з 1867 р. монастирів провінції св. Яцека в Галичині: в тексті дисертації – 13 монастирів (дис., с. 77), а в авторефераті – 9 (з 1918 р – 14 монастирів (автореф., с. 7).

3. Суперечливим вважаємо твердження автора про те, що у повоєнний період, враховуючи репресії радянської влади щодо ордену у 1939–1941 рр., «більшість домініканців переселилась до Польщі добровільно», тим більше, що, за твердженням дисертанта, «ліквідація мережі осередків згромадження завершилася шляхом вимушеного саморозпуску ієрархії Римо-католицької церкви в УРСР» (автореф., с. 8). Очевидно, що це «добровільне» переселення представників Домініканського ордену було безпосереднім наслідком систематичних репресивних заходів тоталітарного атеїстичного режиму СРСР.

4. Питання відношення домініканців в Галичині до українського населення, Греко-Католицької Церкви та українського національного руху потребує додаткових студій (дис., с. 116-117), що можуть стати предметом окремого дослідження. Твердження автора про патронат домініканців над окремими парафіями УГКЦ, індиферентність до українського національного відродження та засудження ЗУНР та дій УГА виглядають обґрунтованими відповідно до окреслених завдань дисертаційного дослідження, однак, на нашу думку, потребують пошуку та вивчення додаткових джерел.

5. Недостатньо коректним з методологічної точки зору виглядає використання терміну «згромадження» щодо домініканського ордену (автореф., с. 8, підрозділ 2.2; с.9, підрозділ 3.1 та ін.), оскільки обидва терміни – згромадження та орден – мають, відповідно до канонічного права, різне значення. Так, згідно з кан. 504 Кодексу канонів Східних Церков 1991 р. (що цілком корелюється із відповідними нормами Кодексу канонічного права Католицької Церкви 1983 р.), «Чин – це спільнота, заснована компетентною церковною владою, в якій члени, хоч не є монахами, складають професію, яка прирівнюється до монашої професії», а «Згромадження – це спільнота, заснована компетентною церковною владою, в якій члени складають професію з трьома прилюдними обітами послуху, чистоти і вбозтва, яка, однак, не прирівнюється до монашої професії, але має власну силу згідно з приписом права» (<https://dc.lviv.ua/gallery/bbloteka/31-kodeks-kanonvshdnih-cerkov.html>).

6. У дисертації та авторефераті помітні деякі стилістичні, граматичні та інші погрішності. Так, у «Вступі» стилістично некоректно сформульовано положення щодо застосування одного із методів дослідження: «...індукції – в участі домініканців у міжконфесійних відносинах...» (дис., с. 19). У процесі аналізу джерельної бази невірно вказано назву фонду (дис., с. 39, 195, 196,

197): «...у фонді «Львовское воеводское управление. Отдел по делам вероисповеданий» (№1)...», насправді ж має бути: Фонд № 1 «Львівське воеводське управління», опис № 14 «Відділ у справах віросповідань; Президіальний відділ, підвідділ релігії; Адміністративний відділ, підвідділ релігії; Загальний відділ, підвідділ релігії». Трапляється повторення окремих фактів, зокрема, щодо коронації ікони Богородиці в монастирі у Підкамені 1727 р. – згадано двічі у двох абзацах (дис., с. 82).

Вказані зауваження та побажання у цілому носять рекомендаційний характер та не зменшують наукового значення дисертаційного дослідження, яке об'єктивно й комплексно висвітлює розвиток Домініканського ордену в Львівській дієцезії в другій половині XIX – середині 40-х рр. XX ст.

Висновок.

Дисертація Андрія Романовича Гуменяка «Домініканський орден у Львівській архієпископії в другій половині XIX – середині 40-х рр. XX ст.» є самостійним дослідженням, що розкриває актуальну в науковому суспільному сенсі тему, і відповідає спеціальності 07.00.01 – історія України та профілю спеціалізованої вченої ради, до якої її подано до захисту. За своїм науково-теоретичним рівнем, актуальністю, новизною вирішених завдань, обґрунтованістю основних положень і висновків дисертація повністю відповідає вимогам МОН України, а її автор, А. Р. Гуменяк, заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України.

07 жовтня 2020 року

Офіційний опонент,
кандидат історичних наук,
завідувач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
Приватного закладу вищої освіти
«Івано-Франківська академія
Івана Золотоустого»

Візуо:
Проректор з наукової роботи
Приватного закладу вищої освіти
«Івано-Франківська академія
Івана Золотоустого»

Р. І. Делятинський

О. М. Білоус

Івано-Франківський національний університет Стефаника
07.00.01 / 106
20.10.20